

Delia Casiana FLOREA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Tehnicile de sine între intenționalitate și autenticitate

Abstract

The Techniques of the Self between Intentionality and Authenticity

In this paper, I intend to discuss the way in which philosophy teaches the “techniques of the self”. I do not necessarily ask for a technical analysis, not even for a critical one but rather for an opinion-based experiment. I would like to see how philosophy is, or can become a way of living, as well as finding out if this point of view can be justified. Because of this, I started from a possible link between the texts of two philosophers: Michel Foucault and Mircea Eliade. The two philosophers discuss, more or less explicitly, about a series of epistemic experiences that can be conducive to the formation of the subject as the subject of ethics and aesthetics at the same time.

Keywords: the arts of existence, life as a work of art, culture, ethics, experience, practices, techniques of self, technology, technique, *techne*, authenticity, meditation, contemplation

Într-o serie de cursuri ținute la Collège de France între anii 1981-1982 și publicate mai apoi sub titlul de *Hermeneutica Subiectului*¹, Michel Foucault propune mai multe teme de analiză prin care dorește să continue a dezvălui istoria relației dintre subiectivitate și adevăr. De această dată, punctul de plecare îl constituie conceptul de „preocupare de sine”- *epimeleia heautou* deoarece, consideră autorul francez, acesta a fost pe nedrept ignorat de istoria filosofiei ori de câte ori s-a adus în discuție problema cunoașterii. Demersul său este unul de tip genealogic² și aduce în lumină răspunsul la două întrebări (1. care este legătura subiectului cu adevărul?; 2. care este legătura dintre cunoaștere și sine?), dar este strict legat de istoria nespusă a lui *epimeleia heautou*.

Foucault enunță clar următoarea teză: *epimeleia heautou* este ontologic anterioară lui *gnōti seauton* (Cunoaște-te pe tine însuși!). Altfel spus, cunoașterea de sine nu se poate produce în mod autentic în lipsa „preocupării de sine”. *Epimeleia heautou* este principalul instrument de lucru asupra sinelui. Din el și pe baza lui iau naștere ceea ce Foucault numește artele existenței:

¹ Michel Foucault, *Hermeneutica Subiectului*, Iași, Polirom, 2004.

² „Genealogie înseamnă că îmi conduc analiza pornind de la întrebare aparținând prezentului” (*Le souci de la vérité*, în *Dits et Ecrits*, tome IV, texte n°350, p. 674).

acele tipuri de experiențe cu sine sau tehnici de sine „ce permit indivizilor să efectueze singuri sau ajutați un anumit număr de operații asupra corpului, sufletului, gândurilor, conduitelor, modurilor de a fi. Toate acestea în încercarea de a se transforma ei înșiși, de a modifica ființa lor unică, de a face din viața lor o operă purtătoare de valori etice și estetice, răspunzând unor anumite criterii de stil.”³ Rezultatul final va fi o genealogie a eticii care trebuie să îl aibă în centru pe subiect și constituirea relației lui cu adevărul.

Această cercetare se configurează și primește sens tocmai prin faptul că *epimeleia heautou* devine, în același timp, instrument de lucru și cercetare în sine. Astfel, genealogia eticii se transformă într-o estetică a sinelui. Foucault pornește de la o serie de texte importante ale Antichității clasice și târzii, demonstrând că în întreaga cultură antică se regăsesc mărturiile ale importanței acordate „preocupării de sine”. *Epimeleia*, în limba greacă, este un *termen tare* și desemnează efortul pentru ceva anume⁴, este grija pentru sine, nu doar ca simplă preocupare, ci ca un întreg corpus de ocupații: *epimeleia* arată activitățile stăpânului casei, ale prințului care veghează asupra supușilor, îngrijirea unui bolnav, obligațiile față de zei⁵. Prin urmare, *epimeleia* presupune o muncă vastă și perpetuă. Însuși Platon, în *Apărarea lui Socrate*, își construiește discuțiile concentrându-și argumentarea pe *epimeleia heautou* și mai puțin pe *gnoti seauton*. Socrate se prezintă judecătorilor săi ca îndrumător al preocupării de sine. Tema preocupării de sine apare ca temelie pe baza căreia „cunoaște-te pe tine însuți” devine justificat. Istoria filosofiei a ocultat în demersul său discursiv acest deziderat al preocupării de sine. Teza susținută de autorul francez este tocmai aceea că îngrijirea de sine se dezvăluie ca un principiu activ al filosofiei, ca mod de viață, principiu ce a transformat de-a lungul istoriei întreaga cultură greacă și romană. Foucault își extinde cercetarea și îl descoperă în filosofia stoică, mai cu seamă la Seneca, dar și la Epictet ori Galienus, scrieri în care se au în vedere ample discuții cu privire la „cura sui”.

La Seneca, textul de referință este *De Providentia*. Viața este văzută ca o permanentă încercare, iar *epimeleia heautou / cura sui* este axul central al întregii vieți. Viața însăși înseamnă educație. „Ne educăm pe noi înșine pe parcursul întregii vieți și totodată trăim pentru a putea să ne educăm. Această coextensivitate dintre viață și formare constituie prima caracteristică a vieții

³ Michel Foucault, *Theatrum Philosophicum, Despre genealogia eticii: o privire asupra unei lucrări în curs*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj 2001, p. 391.

⁴ *Hermeneutica Subiectului*, op. cit., p. 544.

⁵ Michel Foucault, *Istoria sexualității, Cultivarea sinelui*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.

– încercare.”⁶ Întreaga viață trebuie consacrată formării de sine; filosofia este asimilată îngrijirii sufletului. Se ajunge astfel la ceea ce Foucault numește „serviciu sufletesc”⁷, comportând un schimb de obligații reciproce. În cultura greacă, grija de sine este indispensabil legată de gândirea și practica medicală. La Plutarh, Seneca și Epictet, îngrijirea de sine este asimilată ideii de „vindecare de sine”, iar aceste practici sunt descrise într-o serie de metafore medicale: „Epictet insistă asupra acestui lucru: el nu dorește ca școala sa să fie considerată un simplu loc de formare unde se dobândesc cunoștințe utile (...) Ea trebuie privită ca un dispensar sufletesc. <Școala unui filosof este un cabinet medical> , iar discipolii săi să fie conștienți de condiția lor ca stare patologică.”⁸ Pentru Foucault, *epimeleia heautou* capătă sensul unui eveniment cu conținut istoric care transformă experiența a ceea ce suntem în experiență universală a filosofiei ca mod de viață. Îngrijirea de sine este ca un fel de *buclă gama*⁹ în cadrul gândirii, un moment decisiv care determină și modul nostru actual de a fi. Tot corpusul de proceduri pe sine și cu sinele impus de *epimeleia heautou* devine acel tip de *savoir* (cunoaștere) prin care subiectul suferă transformări și modificări în timpul travaliului pe care îl efectuează pentru a cunoaște; cu alte cuvinte, subiectul se cunoaște pe sine ca subiect viu, angajat înăuntrul propriei sale deveniri, constituindu-se în acest fel, în propriul obiect de cunoaștere.¹⁰ Practicile de sine nu sunt nici individuale, nici comunitare; ele sunt o răstălmăcire relațională, transversală și transparentă a ceea ce poate deveni subiectul într-o altă etapă a ordinii personale – o nouă asceză, o nouă etică, o transformare a vieții într-o operă de artă, prin urmare *vivere filosoficamente* se preschimbă în *vivere artisticamente*. Din această perspectivă interpretativă, filosoful francez devine un manipulator desăvârșit al planurilor de lucru: cercetarea istorică a tehnicilor de sine trece în plan secund, servind doar ca spațiu de joc în care se scrie istoria recentă a subiectului care se transformă pe sine. Numai din acest punct de vedere se mai poate discuta despre filosofie ca mod de viață: „Nu există filosofie suverană, dar există o filosofie, sau mai degrabă filosofie în activitate. (...) Filosofie e deplasarea și transformarea cadrelor gândirii, modificarea valorilor

⁶ *Hermeneutica subiectului*, op. cit., p. 419.

⁷ *Hermeneutica subiectului*, op.cit., p. 476.

⁸ Michel Foucault, *Istoria sexualității*, op.cit., p. 344.

⁹ Bucla gama- circuit facilitator pentru contracția musculară. A fost descrisă în 1953 de Granit și Kaada, care au arătat rolul ei decisiv asupra activității motoneuronului alfa. Bucla gama este un servomecanism prin care se realizează tonusul muscular, căci motoneuronul gama menține o stare permanentă de contracție a fibrelor intrafusale care întind zona centrală a fusului, acolo unde se află receptorul primar (anulospiral) și astfel, prin fibrele senzitive Ia, motoneuronul alfa excitat va comanda contracția fibrelor extrafusale, a mușchiului propriuzis, deci creșterea tonusului acestuia.

¹⁰ Michel Foucault, *Theatrum philosophicum* , op. cit., p. 304.

date și tot travaliul care se face pentru a gândi altfel, pentru a face altceva, pentru a deveni altul decât ceea ce ești.”¹¹ Există un angajament cu sine înăuntrul propriei cunoașteri, iar filosofia e un fel de istorie a identității, o istorie scrisă la marginile sinelui, o descriere a chipurilor văzute și nevăzute pe care le poate căpăta omul în demersul său de a se transforma: „(..) în cursul istoriei lor, oamenii n-au încetat niciodată să se construiască pe ei înșiși, adică să-și deplaseze neîncetat subiectivitatea, să se constituie într-o serie infinită și multiplă de subiectivități diferite, care nu vor avea niciodată un sfârșit.”¹²

O genealogie a eticii este ceea ce își propune Michel Foucault să dezvăluie, pornind de la estetica transformării de sine a identității subiectului. În aceeași ordine de idei, acest tip de cercetare devine ea însăși, pentru filosoful francez, o tehnică de sine, o experiență din care va ieși el însuși transformat: „oricât de plictisitoare, de erudite, ar fi cărțile mele, le-am conceput întotdeauna ca experiențe directe vizând să mă smulgă mie însumi, să mă împiedice să fiu același. (..) Problema mea e de a face eu însumi, și de a-i invita și pe ceilalți să facă o dată cu mine, de-a lungul unui conținut istoric determinat, o experiență a ceea ce suntem, a ceea ce este nu numai trecutul nostru, dar și prezentul nostru, o experiență a modernității noastre, astfel încât să ieșim transformați din ea.”¹³

Un soi de analiză, oarecum similară cu aceea foucadiană, o face, în filosofia românească, Mircea Eliade. În bună măsură în cercetările sale de istorie a religiilor, dar și în articole sau în reflecțiile din *Jurnale* ori *Memorii*, Eliade descrie o serie de tehnici de sine, din care subiectul iese el însuși transformat. Dacă Foucault l-ar fi citit pe Eliade (ceea ce e posibil să fi făcut), ar fi constatat că aceste tehnici de sine propuse de autorul român au ca virtute principală chiar îngrijirea de sine. Unul din textele esențiale în care Eliade se apropie foarte mult, ca idee teoretică, de cercetările filosofului francez se intitulează *Tehnica și educația spiritului*, precizarea necesară de făcut fiind aceea că filosoful român face publică această conferință în anul 1935¹⁴. Din acest punct de vedere, forțând puțin cheia hermeneutică, îl putem considera pe Mircea Eliade un precursor al eticii ca estetică a sinelui.¹⁵ Eliade preferă să ne trimită la ideea că scopul acestor

¹¹ Michel Foucault, *Theatrum philosophicum*, op. cit., p. 347.

¹² Ibidem, p. 321.

¹³ Ibidem, p. 291.

¹⁴ Mircea Eliade, *Tehnica și educația spiritului*, conferință scrisă din 14 iunie 1935, publicată în volumul de texte inedite *Taina Indiei*, Editura Icar, 1991, pp. 89-99.

¹⁵ Iau aici în considerare și scrierile din tinerețe ale lui Eliade, precum *Apologia virilității și Virilitate și asceză. Scrieri de tinerețe. 1928*, București, Editura Humanitas, ediție de Mircea Handoca, 2008. Fiecare dintre ele are o tentă deopotrivă pedagogică, filosofică și morală, dar dintre toate *Apologia Virilității* este un poem filosofic cu

tehnicile spirituale nu este neapărat acela de transformare radicală a subiectului și a modului său de a fi în ceva cu totul nou, ci, mai ales, de transformare a subiectului în el însuși prin raportarea la autenticitate. Pentru Eliade, ceea ce este important este „a trăi tu însuși, a cunoaște prin tine însuși, a experimenta”¹⁶. Autenticitatea este prin ea însăși confesivă, se instituie ca un discurs al sinelui cu sine, un discurs care este căutat, urmărit și atent construit prin anumite practici de sine, ajungându-se în final la un raport față-către-față, formă a sincerității absolute a lui Eu către Eu. Filosoful român adoptă o viziune romantică a teoriei autenticității. Aceasta este privită cu necesitate ca o întoarcere la origini, în sensul căutării unui arhetip, a ideii pure, izvor prim al realității. Autenticitatea exprimă esența ființei, calitatea existenței care implică angajamentul total al sinelui. Autenticitatea presupune trăire pură, experiențe revelatorii, ontologice, opunându-se inautenticului. Formulată evaziv în *Solilocvii* (1932) și desăvârșită în volumele de eseuri ulterioare (*Oceanografie*, 1934 și *Fragmentarium*, 1939), teoria eliadiană a autenticității devine sinonimă cu experiența. Considerând că „<autenticitatea> exprimă o puternică sete ontologică de cunoaștere a realului”¹⁷, Mircea Eliade abordează conceptul, punându-l în legătură cu idealismul. Această apropiere de idealism (ca expresie a ideii că realitatea exterioară este o creație a spiritului omenesc) se face tocmai prin prisma autenticității, în virtutea căreia ființa umană este provocată să-și contureze propriul univers interior: „poți fi *tu însuși* (adică, fără nici o alterare: sincer, actual, viu) și poți face o sumă de lucruri prin propria ta forță sufletească; lucruri care, laolaltă, alcătuiesc lumea *ta*, la organizarea căreia ai luat și tu parte și pe care ți-ai construit-o după nevoile și puterile tale.”¹⁸. Așezată pe ultima treaptă a unei gradații descendente, autenticitatea este considerată de către autor drept „o atitudine vulgară, populară, a idealismului”¹⁹, singura capabilă să-i ofere omului modern accesul la cunoașterea primordială: „Dar atât „autenticitatea”, cât și idealismul sunt eșuări ale conștiinței magice. Crezi că lumea o poți face și desface prin voința ta (magie); te convingi de absurditatea acestui demiurgism și atunci crezi că lumea o faci, cunoscând-o (idealismul); te mulțumești, în cele din urmă, să trăiești

structură muzicală. Totodată, însă, lucrarea are și un conținut moralizator, îndreptat împotriva bărbatului superficial, monden, de suprafață, fără profunzime interioară, și împotriva femeii și a feminității, socotite unelte ale îndepărtării – prin sexualitate – de ținta eroică a existenței individuale. Eliade își privea simbolic poemul ca pe o sculptură reprezentând-l pe mascul, cu atributul său cel mai de seamă, virilitatea, așezat însă pe un soclu gravat cu explicații. Consider *Apologia Virilității* textul propedeutic prin care Mircea Eliade își asumă teza transformării de sine în subiect etic și estetic ca ideal.

¹⁶ Mircea Eliade, *Oceanografie*, Ed. Humanitas, București, 2013, p. 126.

¹⁷ Mircea Eliade, *Originalitate și autenticitate*, în *Oceanografie*, Editura Humanitas, București, 2008, p. 137.

¹⁸ Mircea Eliade, *Autenticitate*, în *Fragmentarium*, ed. cit., p. 159.

¹⁹ Ibidem.

„autentic” o cât de mică părticică din această lume („autenticitate”).”²⁰ Într-o interpretare deschisă, mi se pare justă ipoteza că Mircea Eliade îi propune omului recent o „etică a autenticității”²¹: „Autenticitatea omului modern este de a nu fi autentic, de a nu fi el însuși, de a nu avea o biologie, ci numai scheme mentale și pseudo-judecăți de valoare. Realitatea omului modern constă în abstracțiunea sa, în polimorfia și amorfia lui. Astfel stau lucrurile, și cine vrea să adauge ceva nou trebuie (...) să practice puțină oceanografie.”²² Ce înseamnă această oceanografie? Să fii „mai autentic, mai tu însuși, cu atât ești mai puțin personal, cu atât exprimi o experiență universală sau o cunoaștere universală”²³.

Și pentru că am propus încă de la început o lectură comparată între Mircea Eliade și Michel Foucault, întrebarea necesară de pus este: cum anume integrează *epimeleia heautou* conceptul de *autenticitate*? În interviul deja amintit, intitulat generic *Despre genealogia eticii: o privire asupra unei lucrări în curs*²⁴, Michel Foucault lămurește acest aspect considerând că o morală a autenticității conține în sine o tensiune care contestă de fapt ceea ce e spus în transcendența Ego-ului: „Tema autenticității trimite explicit sau nu la un mod de a fi al subiectului definit prin adecvarea sa la sine. Mi se pare însă că raportul cu sine trebuie să poată fi descris potrivit multiplicităților de forme dintre care autenticitatea nu e decât una dintre modalitățile posibile; trebuie conceput faptul că raportul cu sine e structurat ca o practică ce poate avea modelele sale, conformitățile sale, variantele, dar și creațiile sale. Practica de sine e un domeniu complex și multiplu cu prețul unui *exercițiu răbdător și al unui efort cotidian*.”²⁵

Revenind la Eliade, de remarcat rămâne faptul că el nu întreprinde o cercetare sistematică a tehnicilor de sine în forma unei istorii concentrate a acestora; demersul său nu este nici genealogic, nici arheologic (în sensul enunțat de Foucault)²⁶, nici deconstructiv, de aici poate și diferența de perspectivă față de autorul francez.²⁷ Mai degrabă, descriind condițiile acționale în care tehnicile spirituale pot deveni posibil de aplicat efectiv, Eliade propune o reconsiderare a

²⁰ Ibidem.

²¹ Împrumut termenul de la Charles Taylor, *Etica autenticității*, Editura Idea, Cluj, 2006.

²² Mircea Eliade, *Romanul oceanografic*, în „Vitrina literară”, an II, nr. 6, 1934, p. 1, reprodus în *Oceanografie*, Editura Humanitas, București, 1991.

²³ Mircea Eliade, *Originalitate și autenticitate*, în *Oceanografie*, ed. cit., p. 138.

²⁴ Op.cit., p. 531.

²⁵ Michel Foucault, *Theatrum philosophicum*, op.cit., p. 539.

²⁶ Michel Foucault, *Arheologia cunoașterii*, Editura Rao, București, 2011.

²⁷ „Noi nu expunem un sistem de filosofie, după cum nu expunem rezultatele la care a ajuns știința psihologiei. Scopul nostru este mult mai umil; anume ne-am propus să amintim câteva exerciții spirituale simple și la îndemâna oricui, prin care viața sufletească poate crește, se poate alimenta.”(*Contemplația*, în *Taina Indiei*, op.cit., p. 97).

propriei identități a sinelui: „Lumea de astăzi, mai mult ca lumea cea de totdeauna uită faptele simple și puține (..). Lucrurile acestea, însă, par atât de simple, încât nu le mai ia nimeni în seamă. Vom încerca să arătăm însemnătatea, pentru creșterea spirituală a câtorva: ca meditația, contemplația, singurătatea, și celelalte câte or mai fi.”²⁸ Aceste tehnici de sine analizate sunt propuse ca „rețete” experiențiale de creștere spirituală și transformare de sine. Din acest punct de vedere, pare mai aproape Mircea Eliade de omul contemporan decât Foucault? Poate autorul român să ofere o cale mai scurtă și mai directă de evoluție spirituală unui subiect pierdut în sisteme și scheme de valori inautentice? Pot aceste practici de sine să ofere rădăcinile necesare constituirii unui nou subiect etic, mai viguros, mai autentic, mai apropiat de natura umană ca ideal? Un posibil răspuns ar fi următorul: „Viața noastră sufletească ar crește mult mai armonios dacă, în loc de a ne lupta cu amănuntele, cu grijile, cu problemele și cu fanteziile noastre – am păstra numai câteva minute pentru contemplație. (..). Sunt oameni care duc o viață mentală extraordinară și care nu găsesc o jumătate de ceas pentru cunoașterea ființei lor. Atâția intelectuali încearcă – prin cărți, prin experiențe, prin călătorii să pătrundă și să-și explice măcar un fragment al vieții – și totuși neglijează complet marea realitate a vieții, adică viața ca fapt, ca unitate. Înțelegerea globală, experimentală, concretă nu se poate obține decât prin contemplație. Nu înțelegi viața cercetând milioane de fragmente care o alcătuiesc, ci încercând să-i pătrunzi sensul ei esențial.”²⁹ Pornind de aici, demersul eliadian se dezvoltă în latura sa hermeneutică, dar o hermeneutică a subiectului, în cel mai original sens al termenului. Tehnicile de sine lucrează asupra subiectului în același mod în care sensul anagogic acționează asupra unui text. Subiectul care se autoexpune transformării, experimentând tehnicile spirituale se depășește pe sine într-o mișcare de transgresiune; drumul său are o traiectorie eliptică. El se întoarce la sine, dar într-un mod cu totul nou: el însuși atât de diferit și totuși același. Acest tip de interiorizare apare altfel decât cea descrisă de Foucault, dar nu complet diferită. Tehnicile spirituale asupra sinelui au o unică justificare: reîntoarcerea la sinele nostru transformat în autentic. Astfel, interpretarea sinelui capătă un sens edificator – se are în vedere „schimbarea sensibilă a condiției omenești”.³⁰

Eliade, la fel ca Foucault, aduce în discuție importanța conștientizării de către omul modern a „boli” de care acesta suferă; e vorba aici de boala inautenticității și a automatismului

²⁸ Mircea Eliade, *Tehnica și educația spiritului*, în *Taina Indiei*, op.cit., p. 96.

²⁹ Mircea Eliade, *Contemplația*, în *Taina Indiei*, op.cit., p. 99.

³⁰ Ștefan Afloroaei, *Metafizica noastră de toate zilele*, Humanitas, București, 2008.

mental și spiritual: „Sunt foarte mulți oameni bolnavi în jurul nostru. Și cauza acestei grave insulte adusă demnității umane o găsim tocmai în necunoașterea adevărilor simple, în ignorarea exercițiilor spirituale (..)”³¹. Să spunem în acest loc că Michel Foucault dedică un întreg capitol în *Istoria Sexualității* tehnicilor de sine în legătura lor strânsă cu practica medicală.³² Deducem de aici că, pentru ambii autori, tehnicile de sine acționează asupra subiectului și ca *pharmakon*, iar ceea ce rezultă este o conjuncție de esență între subiect și lume revelată într-un sens mult mai profund: „Omul modern trăiește prea mult înconjurat de fapte și de adevăruri abstracte, universale. Contemplația are tocmai acest rol de a transforma adevărurile universale în experiență concretă. Dacă oamenii s-ar gândi mai des la viață, la dragoste și la moarte – la aceste trei realități decisive și esențiale – lumea contemporană ar fi, fără îndoială, altfel.”³³ În sensul ideii menționate anterior, Foucault scrie și el: „grija față de sine e în strânsă corelație cu gândirea și practica medicală. (..) E folosită o întreagă serie de metafore medicale pentru a desemna operațiunile necesare îngrijirii sufletului: să umbli cu scalpul în rană, să deschizi un abces, să amputezi, să scoți surplusurile, să dai medicamente. Ameliorarea, desăvârșirea sufletului, căutată în filosofie, *paideia*, pe care acesta trebuie să o asigure, ia din ce în ce o tentă medicală.”³⁴

De unde poate totuși subiectul să înceapă această terapeutică a sinelui? O condiție determinantă a metamorfozei sinelui, spune Eliade, presupune o eclipsă totală a subiectului, o experiență limită care îl pune pe om, cu toată ființa lui, între paranteze, o anihilare totală, o absorbție completă a sinelui în sine. Abia de aici se poate porni, de la acest moment în care omul ajunge la un punct al vieții atât de intens, încât trece dincolo de limita suportabilității și a interzisului. Trăvialul acesta al îngrijirii de sine întru devenirea și revenirea sinelui la sine îl poate conduce pe subiect la adoptarea unui mod filosofic de a trăi. Filosofia ca mod de viață devine astfel posibilă printr-o dedublare a gândirii în acțiune.

Dacă pentru Foucault îngrijirea de sine devine o constantă a vieții, o permanență, sinele suveran constituindu-se în subiect deopotrivă etic și estetic, Eliade ne vorbește despre preocuparea de sine ca sens al unei vieți ascensionale: doar în perspectiva unei deveniri spirituale omul modern poate realiza acea mișcare de transgresiune a limitelor obișnuitului, replasându-se

³¹ Mircea Eliade, *Contemplația*, op.cit., p. 99.

³² Fac referință la capitolul *Cultivarea Sinelui*, în *Istoria Sexualității*, op.cit, pp. 332-354.

³³ Mircea Eliade, *Contemplația*, op.cit., p. 99.

³⁴ Michel Foucault, *Istoria Sexualității*, op.cit, p. 344.

pe o traiectorie a deschisului ființei. Numai în acest mod se poate evita o moartea spirituală timpurie. Legătura cu latura etică nu apare atât de evidentă ca la Foucault și, cu toate acestea, nu putem face abstracție de evidență; și la Eliade subiectul se instituie într-o relație de suveranitate asupra lui însuși doar în măsura în care această creștere spirituală îi transformă întreaga viață³⁵, plasându-l într-un ideal al autenticității. Dar, pentru a ajunge la autenticitate este nevoie de fidelitate față de sine și onestitate interioară³⁶, traduse într-o formulă de tipul „Fii credincios ție însuși!”. Integritatea interioară, conștientizarea acesteia și fidelitatea constituie, în fond, premisele morale ale autenticității.

Teoretic, autenticitatea este un dat natural, dar un dat pe care Eliade îl consideră pierdut sau ocultat. Orice ființă se naște egală cu sine și, pentru a fi autentică, nu trebuie decât să se descopere pe sine și să își rămână fidelă. Cu alte cuvinte, autenticitatea nu e ceva construit (așa cum am dedus de la Foucault), ci înseamnă ceva ce trebuie păstrat odată ce a fost descoperit. Dar tocmai aici apare problema. Acest proces al dezvoltării nu poate avea loc de la sine. Subiectul trebuie să se supună unei asceze interioare, unui efort experiențial pentru a se recăpăta pe sine în autenticitate. În acest punct tehnicile de sine devin principiu în act: autenticitatea se obține printr-o „dietă spirituală” sănătoasă bazată pe consumul de experiențe reale și adevăruri hrănitore. Rolul lor este acela de a-i descoperi subiectului „naturalitatea” ființei și, în același timp, de a-l educa în vederea păstrării acesteia. Autenticitatea este expresia ultimă a filosofiei ca mod de viață, este practic esența ființei subiectului, calitatea existenței sale, angajamentul total, trăire pură, dezvoltare ontologică a sinelui. Comutarea sinelui de la „*Cunoaște-te pe tine însuși!*” la „*Fii fidel ție însuși!*” parcurge o etapă de căutare – sinele participă la constituirea lui: „la recherche de soi veut être une participation à la constitution de soi”³⁷.

Concluziile lui Eliade se apropie de cele ale filosofului francez, cu precizarea că ceea ce Eliade numește *autenticitate* la Foucault se numește *experiență*. Se instituie, astfel, o legătură „cinematică” între modurile în care cei doi autori folosesc conceptele de experiență și autenticitate (același sens, dar direcții diferite de perspectivă). Această *experiență* transformă sinele: *pentru a deveni tu însuși, trebuie să devii altul decât ceea ce ești*. Experiența este alcătuită

³⁵ „Problema omului nu e de a fi fericit neglijând realitatea și ignorându-i cruzimea, ci de a obține seninătatea tocmai în mijlocul realității, în contact nemijlocit cu concretul. (...) Dacă măcar un sfert de ceas din acest timp liber l-am folosi cum trebuie pentru creșterea noastră sufletească am ajunge alți oameni (...) Stă în putința noastră de a emancipa viața sufletească.” (Mircea Eliade, *Reverie și automatism mintal*, în *Taina Indiei*, op.cit., p. 102).

³⁶ Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, p. 160.

³⁷ Georges Gusdorf, *Lignes de vie*, tome 1: *Les écritures du moi*, Odile Jacob, Paris, 1991, p. 293.

din întreaga sumă a artelor existenței, care, toate împreună, alcătuiesc acel *savoir* (cunoaștere) ce conține, în același timp, și pe „a ști cum să lucrezi cu tine însuși”, dar și necesitatea devenirii, intrinsecă oricărui fapt, care își află originea în permanenta ajustare și reajustare. Experiența (sau experimentarea pe suflet și pe corp a tuturor tehnicilor de sine) transformă – în sensul că sinele capătă formă la finalul unei încercări limită: „Experience trans-forms in the sense that it acquires form at the end of a crossing, of a trial of endurance, après coup. To become other is to become self. In other words, one can only become (one)self through becoming other (en s’alterant), through alteration. Constitutive of identity, this alteration is not absorbed within identity; it opens it up in a double sense – it both articulates and directs it, and divides and splits it. Through experience an ipseity is attained, falls upon itself, as event, singularity – always retrospectively. For the ‘subject’ of experience, to become is to come to oneself in the incalculability of one’s coming to self. Technics is a *savoir* – a *savoir* which has the character of ‘knowing how to proceed’, of familiar surety; but, also, technics in the sense of the surety of knowledge which is exposed to the necessity of adjustments and re-adjustments to which the facticity of existence constrains the self, that is, to the possibility of accidents.”³⁸

Întrebările ce survin cu necesitate sunt: pe de o parte, care anume sunt aceste *techniques de soi*, despre care atât Michel Foucault cât și Mircea Eliade insistă în a ne spune că au forța necesară de a-l smulge pe subiect din sine și de a-l propulsa către un salt ontologic? Pe de altă parte, cum anume devine posibil acest salt ontologic de la sine la sine, fără a-și desființa sau altera propria identitate?

În mai multe articole, dar mai cu seamă în *Arta și tehnica lecturii*¹², Mircea Eliade insistă asupra celei mai apropiate căi spre descoperire de sine și alimentare spirituală pentru omul de azi, lectura. Există cărți ce comunică setea de viață, de fapte, de curaj. Dacă am ști să le citim, transformarea noastră ar fi covârșitoare. Lectura ne poate apropia de concret, de marile ritualuri ale naturii, ne apropie de firescul vieții. Dacă biblioteca noastră ar fi un „calendar interiorizat” și am regăsi funcția mistică a lecturii, atunci am putea stabili un raport direct cu Cosmosul. Marea tehnică a lecturii presupune a ști cum să asimilezi substanța cărții, transformând-o într-o experiență atât de personală, încât lectorul să se regăsească mai împlinit și mai bogat. Acest tip de lectură deschisă îl ține departe pe subiect de „pipernicirea sufletească”, adică îl plasează pe un

³⁸ Jean-Philippe Milet, *Experience as Technique of the Self, Tekhnema 2 / "Technics and Finitude" / Spring 1995*. Varianta originală, "L'expérience comme technique de soi" poate fi găsită în *De l'Expérience*, Les Papiers du Collège International, No. 22, pp. 135-50.

drum ascensional. Sunt astfel depășite dogmele, superstițiile logice și schemele mentale prin care judecăm lumea și spiritul. Cu alte cuvinte, lectura ca *experiență autentică* (*expérience authentique*) presupune o înțelegere corectă a valorilor umane și spirituale. Cărțile devin factori decidenți ai manifestării noastre în lume. Ele reprezintă un mod de a „trăi o lume” pe care faptic nu am putea să o cunoaștem direct. De exemplu, pe măsură ce parcurgi, citind, epocile istoriei, perspectiva asupra lumii și concepția despre sine raportat la lume se schimbă într-o experiență expansională pe axa timpului. Conștiința propriei existențe se dezvoltă pe măsură ce afli mai multe despre Marea Istorie și astfel se produce în mod direct un salt ontologic și temporal peste „aici și acum”. Lectura devine vehiculul nostru pe axa timpului.

În demersul său genealogic, Foucault, la rândul său, descoperă importanța discursului și a lecturii în economia practicilor de sine. Lectura devine o practică de însușire a discursului adevărat. Nu este vorba de a afla adevărul nici despre sine și nici despre lume, ci de o asimilare aproape fiziologică a unor discursuri adevărate capabile să funcționeze ca adjuvanți în înfruntarea evenimentelor exterioare și a pasiunilor lăuntrice. Logosul este armură și salvare, principiu permanent și activ. Foucault sugerează o asceză a adevărului. Acest adevăr este absorbit de subiect prin învățătură, lectură sau sfat, iar apoi este asimilat până la a deveni o parte din noi înșine. Foucault vorbește despre o întreagă cultură a scrisului personal: luarea de însemnări după lecturi și discuții, notarea reflecțiilor pe care le auzi sau le faci tu însuși, ținerea unor carnețele cu note despre subiectele importante, însemnări ce se cuvin a fi recitite în timp și reactualizate în practica directă. Trebuie să avem în noi înșine un fel de carte pe care o recitim din când în când. Acest adevăr învățat, memorat și pus treptat în practică are rolul de a-l converti pe subiect la suveranitate deplină față de sine: „lectura amănunțită parcurge existența pe firul peripețiilor ei cele mai amănunțite.”³⁹ Preocuparea de sine nu este o „sinecură”, ea presupune exerciții fizice, meditații, lecturi, însemnări despre cărți, rememorarea adevărilor cunoscute deja. Prin urmare, în jurul preocupării de sine are loc o întreagă activitate, orală și scrisă, unde sunt legate „lucrarea asupra sinelui și comunicarea cu celălalt”⁴⁰. De menționat aici este faptul că aceste activități consacrate sinelui, pe care le găsim descrise în amănunt de Michel Foucault, nu sunt exerciții de solitudine, ci o adevărată practică socială. La Eliade, dimpotrivă, exercițiile de cultivare a spiritului necesită o completă izolare nu atât de celălalt, ca structură ontologică, cât de

³⁹ Michel Foucault, *Cultura de sine*, în *Istoria sexualității*, op. cit., p. 404.

⁴⁰ Ibidem, p. 341.

sine raportat la lume.⁴¹ Meditația, contemplația, bucuria, tăcerea, rugăciunea trebuie să se desfășoare în completă singurătate: „Sufletul oricărui om trece prin epoci de secetă, de sterilitate, de desperare. Și orice om poate să descopere experimental antidotul acestor clipe. (...) orice om știe ce înseamnă un ceas de singurătate. (...) Este vorba de a transforma în aliment nutritiv și tonic orice asemenea fapt simplu ca meditația, contemplația, tăcerea.”⁴²

Prin urmare, într-un registru foarte apropiat, și Eliade și Foucault descriu aceste tehnici de sine cu rol de exercițiu și antrenament spiritual, fie ca singularități în acțiune, fie ca „lucidități nutritive” pentru sufletul nostru. A îngriji aceste rădăcini conduce la menținerea în autenticitate și la recăpătarea echilibrului interior. Nutriția spirituală devine o terapie nu doar pentru suflet, dar și pentru corp: „Dacă lumea s-ar gândi mai des la viață, la dragoste și la moarte, la aceste trei realități decisive și esențiale, lumea ar fi fără îndoială altfel. Dacă măcar un sfert de ceas le-am folosi pentru creșterea noastră spirituală am ajunge alți oameni.”

Un alt punct de întâlnire între cei doi filosofi este descrierea exercițiilor de gândire asupra „nenorocirilor viitoare” sau *praemeditatio malorum*. Această tehnică nu constă în a ne reprezenta viitorul posibil ca fiind populat de nenorociri, cum ne prezintă Foucault, ci în a anula în același timp și viitorul și răul. Viitorul, dat fiind că ni-l reprezentăm ca fiind deja dat într-o actualitate extremă; Răul, întrucât ne exersăm în a nu-l mai considera ca atare. Eliade amintește și el de efectul terapeutic al contemplării evenimentului morții: „Este adevărat că nu-mi pot cunoaște prin anticipație propria moarte. Dar pot foarte bine cunoaște moartea altora și această observație o pot transforma în experiență reală, diferită de toate celelalte experiențe obișnuite.”⁴³

Lectura atentă a celor doi autori, Michel Foucault și Mircea Eliade, mă conduce la ideea că intenționalitatea lor discursivă pare similară și vizează aceeași problemă – modul de raportare a subiectului la cunoașterea de sine. În ordine ontologică, dar și gnoseologică, ambii postulează preeminența îngrijirii de sine față de cunoașterea de sine. Foucault face o istorie a adevărului, pornind de la însăși subiectivitatea subiectului, iar Eliade vrea să scrie o istorie a celui subiect care se reconstituie el însuși în propria istorie prin (re)formarea de sine. Demersul autorilor are o miză etică: stabilirea unor coordonate necesare omului actual pentru a-l smulge dintr-o lume aflată într-o criză a valorilor. Cred că ambii filosofi vor să îl apropie pe „omul recent” de sine, încercând să-l repună pe traiectoria primordială a autenticității, chiar dacă fiecare vede

⁴¹ Mircea Eliade, *Taina Indiei*, op.cit., p. 98.

⁴² Mircea Eliade, *Taina Indiei*, op.cit., p. 91.

⁴³ Mircea Eliade, *Taina Indiei*, op.cit., p. 98.

autenticitatea într-un mod diferit. Pentru Foucault, subiectul trebuie, prin artele existenței, să devină suveran față de sine și față de ceilalți, dar nu în afara acestui cadru (descriș de raportul dintre Eu și Altul). Pentru Eliade, subiectul își poate scrie istoria chiar în afara lumii (mici), în totală singurătate, dar nu în afara a ceea ce el numește Realul. Doar în acest mod filosofia se detașează de latura ei pur teoretică și devine ea însăși act sau mod de a fi, mod de viață. De fapt cei doi autori au o poziție radicală, considerând că filosofia își mai găsește justificarea doar în măsura în care este capabilă să ofere o cale prin care „*Ecce Homo*” să se despovăreze de păcatele risipirii în minunata lume nouă și să revină la sinele suveran. Este bine cunoscut faptul că Michel Foucault avea în proiect elaborarea unei noi etici a sinelui, dar despre o posibilă filosofie morală la Eliade s-a discutat puțin și deloc sistematic. Pentru ambii autori, eticul se transformă într-un mod de viață prin intermediul tehnicilor de sine. Nu este vorba totuși de principii universale, ci de opțiuni personale de viață. „Căutarea unei forme de morală care să fie acceptabilă pentru toată lumea mi se pare catastrofală.” – scrie Foucault în unul din articolele sale.⁴⁴ Pentru această poziție Foucault a fost nu de puține ori criticat și acuzat că promovează o etică a individualismului și a narcisismului.⁴⁵ Unele din aceste acuzații au fost demontate de Foucault însuși, altele de exegeții săi.⁴⁶

Un ultim artificiu hermeneutic mă conduce spre următoarea ipoteză: și pentru Foucault și pentru Eliade *preocuparea de sine* devine un principiu etic, sub rezerva că acesta este legat strict de opțiunea liberă a fiecăruia de a-și clădi singur viața și sinele suveran; ceea ce rezultă este un mod de viață, un stil personal, o formă estetică de a fi, o etică a virilității. Cu alte cuvinte, este exact ceea ce remarcă și Charles Taylor în lucrarea *Etica Autenticității*, și anume că idealul etic pentru omul contemporan a suferit o hotărâtoare schimbare de sens: fiecare om este chemat să se realizeze în propriul său mod de a fi, nu un mod de a fi al tuturor, înscris în „natura umană”. De aici ar proveni și idealul de originalitate și autenticitate: devin cu totul eu însumi doar atunci când mă disting de Celălalt, de Altul și de „natura umană” comună tuturor: „Autenticitatea este în sine o idee ce ține de libertate; ea presupune ca eu să-mi plănuiesc de unul singur viața împotriva exigențelor de conformitate exterioară. (...) Într-o lume aplatizată, în care orizonturile

⁴⁴ Michel Foucault, *Le Reutour de la morale*, cf. Frederic Gros, în *Hermeneutica Subiectului*, op. cit., p. 508.

⁴⁵ Charles Taylor, *Etica autenticității*, op. cit., p. 46.

⁴⁶ Frederic Gros, în *Hermeneutica subiectului*, op.cit., pp. 516.

de semnificație continuă să se estompeze, idealul de libertate autodeterminată ajunge să exercite o atracție tot mai puternică.”⁴⁷

Bibliografie

- Afloroaei, Ștefan , *Metafizica noastră de toate zilele*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Eliade, Mircea, *Jurnal*, ediție îngrijită de Mircea Handoca, vol. I-II, Editura Humanitas, București, 1993.
- Eliade, Mircea, *Memorii*, ediție îngrijită și cuvânt înainte de Mircea Handoca, vol. I-II, Editura Humanitas, București, 1991.
- Eliade, Mircea, *Oceanografie*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Eliade, Mircea, *Fragmentarium*, Editura Humanitas, București, 1992.
- Eliade, Mircea, *Scrieri de tinerețe. 1928*, ediție de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 2008.
- Eliade, Mircea, *Taina Indiei. Texte inedite*, Editura Icar, 1991.
- Foucault, Michel, *Istoria Sexualității*, Editura de Vest, Timișoara, 1995.
- Foucault, Michel, *Theatrum Philosophicum*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj, 2001.
- Foucault, Michel, *Hermeneutica Subiectului*, Editura Polirom, Iași, 2004.
- Gusdorf, Georges, *Lignes de vie*, tome 1 : *Les écritures du moi*, Odile Jacob, Paris, 1991.
- Gros, Frederic, *Situarea cursului*, în Michel Foucault, *Hermeneutica subiectului*, Polirom, Iași, 2004.
- Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.
- Millet, Jean- Philippe, *Experience as Technique of the Self, Tekhnema 2, Technics and finitude*, Spring 1995 (<http://tekhnama.free.fr/2Milet.htm>).
- Rojas, Maria Andrea, *A genealogy of the modern subject in Michel Foucault*, Universitte Paris-Est, 2012, Directeur de Thèse: Frédéric Gros.
- Taylor, Charles, *Etica autenticității*, Editura Idea Design & Print, Cluj, 2006.
- Vrabie, Diana, *Aventura conceptului de autenticitate: exerciții de interpretare hermeneutică*, în „Limba Română”, nr. 9-10, anul XVIII, 2008.

Delia Casiana Florea este absolventă de Filosofie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Este profesor de științe sociale la Colegiul Economic din Mangalia. Domeniile sale de interes sunt: hermeneutica, filosofia românească, logica. E-mail: delia_casiana@yahoo.com

⁴⁷ Charles Taylor, *Etica autenticității*, op. cit., pp. 50-51.